

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TOVUSH, BO'G'IN, SO'Z VA GAP TERMINLARI BILAN TANISHTIRISH USULLARI

Olimova Farangiz Yoqubjon qizi

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Buxoro viloyati hududiy boshqarmasining Qorako'l pedagogika texnikumi maxsus fan o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14888241>

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tovush, bo'g'in, so'z va gap tushunchalari bilan tanishtirish usullari tahlil qilinadi. O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida bolalar nutqini rivojlantirish va ona tilining asoslarini o'rgatish dolzarb ahamiyatga ega. Tovush, bo'g'in, so'z va gaplarni tushuntirishda o'yinlar va interaktiv metodlar samarali qo'llaniladi. Axborot texnologiyalari, jumladan ovozli texnologiyalar, ta'lim jarayonini boyitadi va bolalarning til ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, tovush, bo'g'in, so'z, gap, fonologik ong, o'yin, ovozli texnologiyalar, nutq rivoji, O'zbekiston.

METHODS OF INTRODUCING PRESCHOOL CHILDREN WITH THE TERMS OF SOUND, SYLLABLE, WORD AND SPEECH

Annotation. The article analyzes the methods of introducing preschool children to the concepts of sound, syllable, word and sentence. The development of children's speech and teaching the basics of the native language are of urgent importance in the preschool education system of Uzbekistan. Games and interactive methods are effectively used to explain sounds, syllables, words and sentences. Information technologies, including sound technologies, enrich the educational process and develop children's language skills.

Keywords: Preschool education, sound, syllable, word, speech, phonological awareness, game, sound technologies, speech development, Uzbekistan.

МЕТОДЫ ЗНАКОМСТВА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ЗВУКОВЫМИ, СЛОГОВЫМИ, СЛОВЕСНЫМИ И РЕЧЕВЫМИ ТЕРМИНАМИ

Аннотация. В статье анализируются методы знакомства детей дошкольного возраста с понятиями звук, слог, слово, предложение. Развитие речи детей и обучение их основам родного языка имеют первостепенное значение в системе дошкольного образования Узбекистана. Для объяснения звуков, слогов, слов и предложений эффективно используются игры и интерактивные методы. Информационные технологии, в том числе голосовые, обогащают образовательный процесс и развивают языковые навыки детей.

Ключевые слова: Дошкольное образование, звук, слог, слово, речь, фонологическое восприятие, игра, звуковые технологии, развитие речи, Узбекистан.

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. So'nggi yillarda maktabgacha ta'lim qamrovi va sifati oshib, bolalarning maktabga tayyorgarligini kuchaytirish choralari ko'rilmoqda. Shu jarayonda, bolalarning nutqini rivojlantirish va ularga ona tilining asoslarini o'rgatish dolzarb masalaga aylangan. Maktabgacha yoshda til o'rgatish bolaning keyingi bosqichlardagi o'qish va yozuv muvaffaqiyatiga zamin yaratadi. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, fonologik ong – ya'ni og'zaki nutqni tovush, bo'g'in va so'z qismlarga ajrata olish qobiliyati – kelgusidagi o'qish malakalarining muhim bashoratchisi hisoblanadi. Shu bois O'zbekistonda qabul qilingan davlat standarti talablari ham maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda nutqning asosiy birliklari haqidagi tushunchalarni shakllantirishga katta e'tibor qaratgan. Xususan, 6–7 yoshli bolalar **so'z, tovush, bo'g'in va gap** tushunchalarini bilishi, so'zlarni bo'g'inlarga ajrata olishi, nutqda sodda va murakkab gaplarni qo'llay olishi kutiladi. Davlat maktabgacha ta'lim standarti va "Ilk qadam" dasturida nutqni o'stirish bo'yicha aniq natijalar kutiladi. Masalan, katta guruh (maktabga tayyorlov) bolasi **so'zdagi birinchi tovushni aniqlashi, tovushlarni farqlay olishi, so'zlarni bo'g'inlarga bo'lishi, so'zlarga qofiya topa olishi**, hamda og'zaki nutqda sodda va murakkab gaplarni qo'llay bilishi lozimligi belgilangan. Bunday ko'nikmalar bolaning fonematik idroki va savodga o'rgatish jarayoniga tayyorgarligini ko'rsatadi. Ilmiy tadqiqotlar ham shuni tasdiqlaydiki, maktabgacha davrdayoq fonologik ko'nikmalarni (tovush va bo'g'in tuzilishini) shakllantirish keyinchalik o'qish va imlo muvaffaqiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Demak, O'zbekistonda maktabgacha ta'limda til o'rgatish nafaqat pedagogik balki ijtimoiy jihatdan ham dolzarb bo'lib, bu boradagi islohotlar va ilmiy izlanishlar bolalarning kelajakdagi ta'limida muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin – asosiy ta'lim shaklidir. Mashhur pedagog A.S. Makarenkoning ta'kidlashicha, "o'yin bola uchun bilish manbaidir". Bolalar o'yinda kattalar tomonidan egallash qiyin bo'lgan bilim va ko'nikmalarni osonlik bilan o'zlashtiradi. Shu sababli, til o'rgatish jarayonida o'yinli ta'lim materiallari va didaktik o'yinlardan foydalanish juda samarali hisoblanadi. Bolalarni tovush, bo'g'in, so'z va gap tushunchalari bilan tanishtirishda ilk bor ko'rgazmali va amaliy usullar o'yin bilan uyg'unlashtiriladi. Misol uchun, tarbiyachi dastlab gapning so'zlardan iboratligini tushuntirish uchun qiziqarli usul qo'llashi mumkin: oddiy she'r yoki tanga bir gapni aytib, har bir so'z aytilganda bolalar chapak chaladi. Bunday so'zlarga ajratish

o'yini orqali bolalar gap ichida nechta so'z borligini sezadi. Shuningdek, tovush (fonema) tushunchasini shakllantirishda nutq o'yinlari qo'l keladi. Boshlang'ich bosqichda bolalar so'zning birinchi tovushini ajratib eshitishga o'rgatiladi (masalan, tarbiyachi "alma" deyilganda qaysi tovush bilan boshlanishini so'raydi). Bu tovush tushunchasi va fonemalarni ajratish ko'nikmasini rivojlantiradi. Shu tariqa, bosqichma-bosqich: avval gapni so'zlarga, so'zni bo'g'inlarga ajratish, so'ngra so'z tarkibidagi ayrim tovushlarni ajratish kabi mashqlar o'yinga aylantirilgan holda tatbiq etiladi. Didaktik o'yinlardan foydalanib, bolalarning nutqiy tajribasi boyitiladi hamda ular til birliklarini bevosita amaliy faoliyat jarayonida anglashga intiladi. Masalan, "Bo'g'inlardan so'z tuz" kabi stol o'yini bolalarga bo'g'in yozilgan kartochkalarni birlashtirib yangi so'z yasashni o'rgatadi. "Qofiya top" o'yini esa bolalarda fonologik eshituvni va ijodiy tafakkurni rivojlantirib, berilgan so'zga qofiyadosh so'z o'ylab topishni talab etadi (masalan, tarbiyachi "sarpoq" desa, bola "arvoq" kabi qofiyadosh so'z topadi).

Zamonaviy ta'lim jarayonida **axborot texnologiyalari**, xususan ovozli (tovushli) texnologiyalarni qo'llash maktabgacha ta'limda ham keng yoyilmoqda. Tovushli texnologiyalar deganda, avvalo, audio vositalar va multimedia dasturlari orqali bolalarga til o'rgatishni tushunish mumkin. Bunga misol tariqasida audio ertaklar, ovoz yozish va eshittirish qurilmalari, interaktiv o'yinli mobil ilovalar va kompyuter dasturlari, shuningdek, elektron o'yinchoqlar kiradi. Mazkur vositalar bolalarga tovushlarni eshitish, takrorlash va taqqoslash imkonini beradi.

O'zbek tilini o'rgatish metodikasida olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatmoqdaki, audio va video materiallarni integratsiyalash orqali dars jarayonini boyitish mumkin – bu o'quvchilarning turli ehtiyoj va qiziqishlarini hisobga olish, ularni faol ishtirok etishga undash imkonini beradi. Maktabgacha ta'limda tovushli texnologiyalarni qo'llashga oid bir qancha innovatsion loyihalar ham amalga oshirilmoqda. Umuman olganda, **tovushli texnologiyalar** til o'rgatish jarayonini boyitadi va individual yondashuvni ta'minlaydi. Eshitish, ko'rish va harakat faoliyatlarini birlashtirgan texnologik yechimlar kichik yoshdagi bolalarning tilni qabul qilishini yengillashtiradi. O'zbekiston maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilayotgan innovatsion tajribalar shuni ko'rsatadiki, **o'yinga asoslangan va texnologik qo'llab-quvvatlangan yondashuvlar** bolalarning tilga oid bilim va ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning tovush, bo'g'in, so'z va gap haqidagi tushunchalarini shakllantirish uchun quyidagi metodik tavsiyalarni qo'llash maqsadga muvofiq:

1. O'yinlarga tayangan holda o'qitish: Bolalar uchun eng tabiiy o'qish jarayoni – bu o'yin. Shuning uchun har bir dars yoki mashg'ulotga imkon qadar didaktik o'yin shaklini kiriting. Masalan, yangi tovushni o'rgatishda “Topib ko'r” o'yinini qo'llash (atrofdagi buyumlardan ma'lum tovush bilan boshlanadiganlarini topish), bo'g'inlarni o'rgatishda “Klaster” o'yini (rasm ostiga bo'g'inlarni to'g'ri joylashtirib so'z tuzish) va hokazolar.

2. Bosqichma-bosqich va izchil yondashuv: Nutq birliklarini o'rgatishda asta-sekinlik prinsipiga amal qiling. Avvalo, bolaga **so'z** va **gap** farqini oddiy usulda tushuntiring (masalan, 2-3 so'zli gaplar tuzib ko'rsatish, gapdagi so'zlarni sanash). So'ngra **bo'g'in** tushunchasini mustahkamlashga o'ting (so'zlarni bo'g'inlarga bo'lish o'yinlari).

3. Ko'rgazmalilik va moddiy manbalar: Har bir yangi tushunchani ko'rgazmali qurollar yordamida mustahkamlash lozim. Masalan, **harf kartochkalari, bo'g'inli kartochkalar**, magnitli harf va bo'g'inlardan foydalanib so'z tuzish mashqlari bolalarga abstrakt tushunchani aniq shaklda tasavvur qilishga yordam beradi.

4. Tovushli texnologiyalar integratsiyasi: Dars va mashg'ulotlarda audio vositalarni me'yorida qo'llang. Masalan, bolalarga qisqa audio ertak yoki she'r eshittirish va so'ng u bilan bog'liq savollar berish bolalarning eshitish qobiliyatini charxlaydi. Bolalarning o'z ovozi yozib eshitishiga imkon yarating (masalan, she'r aytayotganda yozib, so'ng tinglab, muhokama qilish) – bu usul ularning talaffuziga o'z-o'zini baho berish ko'nikmasini hosil qiladi.

5. Nutqiy faollik va muloqot: Bolalarni ko'proq suhbatga, muloqotga jalb qiling. Nutq o'rgatishdan ko'zlangan maqsad – bola erkin fikrini ifodalay olishi, eshitganini tushunishi va to'g'ri javob qaytara olishi. Shu bois tarbiyachi har bir mashg'ulotda bolalarga savollar berishi, ularni javob berishga rag'batlantirishi kerak. Dialogik nutqni rivojlantirishga doir topshiriqlar (juft bo'lib suhbatlashish, “**Savol-topishmoq**” o'yini va hokazo) orqali bolalar nafaqat so'zlarni talaffuz etish, balki ularni muloqotda qo'llashni o'rganadilar.

6. Oilaviy mustahkamlash: Maktabgacha ta'lim muassasasi va oilaning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Bolaning uyda ota-ona bilan muloqoti, ertak kitoblarni birgalikda o'qishi yoki audio-ertaklarni tinglashi bog'chada o'rganganlarini mustahkamlaydi.

Yuqoridagi tavsiyalarga amal qilish bolalarning nutq taraqqiyotini jadallashtiradi va maktab ta'limiga yanada puxta tayyorlaydi. Eng muhimi, maktabgacha yoshdagi bola bilan ishlashda qat'iy qoidalarga emas, balki uning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ijodiy yondashuvga tayanish zarur. O'yin, ijod va muloqot muhitida o'sgan bolada tilga nisbatan muhabbat va ishonch shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tovush, bo'g'in, so'z va gap kabi til birliklari haqidagi tushunchalarini shakllantirish – murakkab, ammo juda zarur jarayon. O'zbekistonda olib borilayotgan ta'lim islohotlari va ilmiy izlanishlar maktabgacha ta'limda til o'rgatish masalalarini yangi bosqichga ko'tardi. **Tovushli texnologiyalardan** foydalanish esa zamonaviy ta'limning talabidir – audio va video materiallar, interaktiv ilovalar orqali bolalarda to'g'ri talaffuz va eshitish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, **maktabgacha yoshda nutqni rivojlantirish va til birliklarini o'rgatish** bugungi kundagi muhim pedagogik vazifalardan biridir. Bolalarning tovush, bo'g'in, so'z va gapni anglab olishi uchun o'yin, texnologiya va metodik izchillikka tayangan holda ishlash lozim. Shu tariqa tarbiyachilar kichkintoylarda ona tiliga nisbatan qiziqish va mustahkam poydevor yaratadilar. Kelgusida bu poydevor ustida bolaning savodxonligi, nutq madaniyati va ijodiy tafakkuri muvaffaqiyatli rivojlanadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2020). *Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti* (802-son qaror, 22.12.2020) – Maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z, tovush, bo'g'in va gap tushunchalarini shakllantirish bo'yicha talablar, muhaz.org.
2. Lane, H. B., & Pullen, P. C. (2004). *Phonological Awareness: Instructional and Assessment Guidelines*. Reading Rockets – Fonologik ong va o'qishga tayyorgarlikning ahamiyati hamda uni rivojlantirish usullari tahlili, readingrockets.org.
3. isakjanova, R. B. *Tovushlarning to'g'ri talaffuzi yuzasidan olib boriladigan ishlar mazmuni*. (Maqola, 2022) – Maktabgacha yoshdagi bolalarga tovush talaffuzini o'rgatish bosqichlari va vazifalari yoritilgan, interonconf.org.
4. Global Partnership for Education & World Bank. (2021). *Uzbekistan: A brighter future starts with early learning*. – O'zbekistonda maktabgacha ta'limni rivojlantirish loyihasi natijalari haqida hisobot: qishloq bog'chalarini kitob va o'yin resurslari bilan ta'minlash hamda pedagoglarni o'qitish ishlari, globalpartnership.org.
5. Turakulova, O. A. (2024). *The methodology of teaching the Uzbek language on the base of audio and video materials*. Galaxy Int. Interdisciplinary Research Journal, 12(5) – O'zbek tilini audio-video materiallar orqali o'qitish metodikasi: audio-vizual materiallarning o'quv jarayonidagi afzalliklari tahlili, internationaljournals.co.in.

6. Reading Rockets – Activities. (n.d.). *Phonological Awareness Activities*. – Maktabgacha yosh bolalar bilan fonologik o‘yin mashqlari (so‘z va bo‘g‘inlarga ajratish, tovushlarni almashtirish va h.k.) bo‘yicha tavsiyalar, readingrockets.org.
7. Wikibooks: Modern Educational Technologies in Uzbekistan. (n.d.). – Chet tillarni o‘qitishda multimedia texnologiyalarining afzalliklari, xususan kompyuter orqali talaffuzni takomillashtirish haqida, en.wikibooks.org.